

Kultakannan aika

Suomi oli siis saanut hopeakantaisen (vaikkakin Venäjän ruplaan sidotun) rahansa, markan, vuoden 1865 rahareformilla. Hopeakannasta ei kuitenkaan ollut lopulliseksi ratkaisuksi. Jo vuonna 1867 oli Pariisin kansainvälinen rahakonferenssi asettunut periaatteessa puoltamaan kultakantaa Eurooppaan. Kaksi-metallikantaiset latinalaismaat lopettivat hopearahan lyönnin ja päätyivät ns. ontuvan rahakannan kautta yksimetalliseen kultaleiriin. Pääasiassa kolme Suomen Pankin toimintaan häiritsevästi vaikuttanutta seikkaa johti 1870-luvun kuluessa aste asteelta kultakantareformiin.

Ensimmäinen mainituista seikoista oli hopean arvon lasku kultaan verraten, josta tehtiin rahalaitoksen perusta yhä useammassa maassa, mm. yhdistyneessä Saksassa (kultamarkka Saksan-Ranskan sodan jälkeen vuonna 1872) ja Skandinavian maissa (Tanskan ja Ruotsin kultakruunu vuonna 1873). Hopean arvon heikkeneminen kultaan nähden pohjautui yksinkertaisesti metallien tuotanto-olosuhteisiin ja rahahopean vähentyneeseen kysyntään. Esimerkiksi Hampurissa noteerattiin kullan ja hopean arvojen suhteeksi vuoden 1875 tammikuussa 16,3 josta se välillä nousi ja laskien oli saavuttanut joulukuussa 1878 tason 18,8. Kuriositeettina mainittakoon, että tätä artikkelia kirjoitettaessa ko. suhde oli 64,31.

Toiseksi vakavia haittoja aiheutui siitä, että täysipainoinen venäläinen hopearaha oli säilyttänyt käypyytensä Suomessa myös vuoden 1865 rahareformin jälkeen. Täten oli selvää, että haittoihin vetoamalla koetettiin Suomen rahalaitos kokonaan erottaa Venäjän rahalaitoksesta. Venäjän täysiarvoisen hopearahan käypyyys toi ongelmia, koska Suomen pankin velvollisuus ottaa vastaan venäläistä hopearahaa koski myös kuluneita rahoja. Enempää Venäjällä kuin Suomessakaan ei ollut selviä määräyksiä kulumisrajasta, joten oli ajateltavissa, että hopeaa - varsinkin kuluneita venäläisiä hopearahoja - virtasi maahan korkeampaan, rahaan leimattuun nimelliseen arvoonsa. Meille keräilijöillekin on tuttua erityisesti kulutusreunattomien vanhempien hopearuplien sekä 1800-luvun alun hopearuplien keskimääräisesti hyvin kulunut kunto.

Kolmantena tekijänä olivat voimakkaat suhdannevaihtelut, jotka lisäsivät varsinaisten rahallisten jär-

kytysten aiheuttamaa epätietoisuutta; sitä paitsi nekin olivat sinänsä luonteeltaan osittain monetäärisiä.

Kohti kultakantaa

Ensimmäinen merkki kultakantaan siirtymisen toivottavuudesta löytyy Suomen Pankin pankkivaltuusmiesten kertomuksesta vuoden 1872 valtiopäiville, jossa he kiinnittävät huomiota siihen, että kulta "paremmin sopii käytettäväksi kansainväliseksi vaihdonkappaleeksi" ja totesivat, että kultaa oli ostettu vuosina 1870 - 71 runsaat 3,5 miljoonaa markkaa, pieni erä jo vuonna 1868. Saksa oli jo silloin siirtynyt kultakantaan ja Skandinavian maissa oli kehitys kulkemassa hyvää vauhtia samaan suuntaan. Suomen Pankilla ei vielä silloin ollut hankaluuksia hopeasta, joten mainittua viitettä voidaan pitää kaukonäköisenä.

Marraskuussa 1873 Suomen Pankki ehdotti, että sen velvollisuus vastaanottaa kuluneita venäläisiä rahoja rajoitettaisiin eri vaihtoehtojen mukaan niiden painosta riippuen. Ehdotus jätettiin kuitenkin sikseen, kun oli käynyt ilmi, ettei tätä keinoa hienotunteisuudesta venäläisiä viranomaisia kohtaan sopinut käyttää. Jälleen kerran siis havaittiin, miten vaikeaa oli ryhtyä toimenpiteisiin venäläisen rahan käypyyttä vastaan. Taistelua luottoruplaa ja kopeekkarahaa vastaan oli käyty 1860-luvulla ja monen mutkan jälkeen se oli päättynyt onnellisesti. Nyt vastarinta kohdistui täysipitoiseen, joskin kuluneeseen, hopearaahan, mutta nyt täysin tuloksetta. Vasta liittymisen kultaan tekisi eron mahdolliseksi (niin kauan, kun Venäjä itse ei vielä ollut siirtynyt kultakantaan). Uudet yritykset vapautua hopean arvon putoamisen haitoista eivät niinkään kohdistuneet hopearuplaa, vaan hopeaa itseään vastaan.

Edellä kuvattujen kurssivaihteluiden aikana ajatus kultakannasta kypsyi ja erilaisten hapuilevien toimenpiteiden ja ehdotusten jälkeen seurasi vuoden 1876 alussa varsinainen aloite kultakantaan siirtymiseksi pankkivaltuusmiesten puheenjohtajan toimesta. Viitaten hopean arvon "tavattomiin" vaihteluihin, joiden odotettiin jatkuvan, ja niihin "pääomatappioihin", joita Suomi tulisi kärsimään hän esitti, että

siirtyminen kultakantaan olisi "aikaa hukkaamatta" pantava alulle ja toteutettava. Ei ole yllättävää, että kultakantasuunnitelmat alkoivat muotoutua juuri vuonna 1876, jolloin hopean arvo näytti lopullisesti loitonneen siitä, missä se oli ollut - se oli huonontunut noin 15% verrattuna 1860-luvun oloihin ja 10% vuoden 1873 tilanteeseen verrattuna. Myös paperiruplan arvon vaihtelut ja hopean hinnan muutokset Pietarissa vaikuttivat asiaan. Kyseisissä oloissa Pietari oli ilmeisesti oikea arbitraasikeinottelun kultamaa, vaikakaan Suomen Pankki ei tätä juurikaan hyödyntänyt.

Kultakantakomitea 1876

Ensimmäinen yritys epäonnistui ehkä sen vuoksi, että valtionvarainministeri, vapaaherra Emil Stenvall-Walleen esitti sen liian hätiköidysti keisarille joskus maalisi-huhtikuun vaihteessa. Jostain selvittämättömästä syystä tuuli kuitenkin nopeasti kääntyi. Jo toukokuun ensimmäisinä päivinä saapui tieto, että keisari oli suostunut ottamaan pankkivaltuusmiesten ehdotuksen uudelleen harkittavakseen ollen myös valmis asettamaan kultakantakomitean. Sen puheenjohtajaksi tuli Suomen Pankin johtokunnan puheenjohtaja Robert Montgomery ja jäseniksi professori L. Mechelin, vapaaherrat Jean Cronstedt (Yhdyspankin pääjohtaja) ja S.W. von Troil (Yhdyspankin Turun sivukonttorin johtaja), lehtori ja luonnontieteilijä N.K. Nordenskiöld sekä kauppias Wilhelm Hackman. Sihteeriksi kutsuttiin molempien oikeuksien kandidaatti Robert Castren.

Komitean saama tehtävä edellytettiin suoritetuksi päätökseen lokakuun loppuun mennessä ja tästä aikataulusta pidettiin kiinni; mietintö on päivätty 16. lokakuuta 1876. Huolimatta tiukasta aikataulustaan komitea teki perusteellista työtä hankkien ulkomailta raha- ja metallikysymyksiä käsittelevää kirjallisuutta. Arvokasta apua antoi Stockholms Enskilda Bankin johtaja A.O. Wallenberg. Hän ei ainoastaan vierailut Suomessa, vaan laati jopa oman ehdotuksensa Suomen rahalaiksi, jota ei kuitenkaan voitu sellaiseen käyttää. Hylättyihin kohtiin kuului mm. se, että uudeksi rahayksiköksi tulisi *kultatukaatti*, joka jakaantuisi kymmeneen *laskuyksikköön*, *hopeamarkkaan*. Hän kiinnitti suurta huomiota tähän lasku- ja rahayksikön väliseen eroon ja suositteli, ettei laskettaisi liikkeelle rahayksikön, kymmenen markan, suuruisia seteleitä.

Hieman samantapaisin perusteluin kuin Wallenberg suositteli komitea frangijärjestelmän käytän-

töön ottamista. Ainoa kohta, josta komiteassa syntyi vakavaa erimielisyyttä, koski vanhojen velkojen suorittamista. Montgomery halusi, että 100 hopeamarkan velka oli maksettava 96 kultamarkalla, mikä vastasi 16,4 hopeayksikköä yhtä kultayksikköä kohti eli sitä arvosuhdetta, joka omituisesta sattumasta tulikin vuoden 1877 alussa vallitsevaksi. Norden-skiöld suositteli 8 prosentin devalvaatiota (muuntamisarvo 1/16,74) ja päätyi mielestään sopivaan Saksan ja Ruotsin rahan arvosuhteeseen 20 Suomen markkaa = 15 Saksan markkaa ja 30 Suomen markkaa = 20 skandinaavista kruunua. Hänen epäilyksensä siitä, että latinalainen rahaunioni (Ranskan kultafrangiin perustuva rahastandardi, johon vuosisadan lopulle tultaessa kuuluivat Ranskan lisäksi Euroopassa Belgia, Bulgaria, Espanja, Italia, Kreikka, Monaco, Montenegro, Romania, Serbia, Suomi ja Sveitsi ja muualla Tunisia ja Venezuela - eipä siis Euroossakaan ole mitään uutta...) olisi synnyttänyt "maailmanrauhan", josta Wallenberg oli puhunut, osoittautuivat oikeutetuiksi, ja hänen ehdottamansa devalvointiprosentti oli lähempänä todellisia hintasuhteita kuin Montgomeryn 4%. Tasaisten muuntolukujen merkityksen on myöhempi kokemus sen sijaan osoittanut näennäiseksi.

Komitean suositus siirtymisestä *al pari* oli lähinnä Mechelinin aikaansaannos; hänen mielestään se oli poliittisista syistä helpompi toteuttaa, mikä varmaankin piti paikkansa. Komitean mietinnössä perusteltiin - taktisista syistä - ehdotusta valita sellainen rahayksikkö, että se käytännöllisesti ottaen olisi yhtä suuri kuin kultafrang, jopa sillä, että Venäjä olisi uskonon omille traditioilleen, jollei lähtökohtaa haettaisi Ranskan järjestelmästä - hopearuplahan oli vastannut neljää hopeafrangia. Samoin esille vilahti ajatus, että 20 frangia vastaisi jokseenkin tarkoin venäläistä puolen imperiaalın kultarahaa; seoksissakin oli vain mitätön ero (mikä teknisesti olikin varsin totta, koska 20 frangin kultaraha sisälsi 6,4516 grammaa 900/1000 kultaa ja puoli-imperiaali eli 5 ruplaa sisälsi 1870-luvulla 6,544 grammaa 917/1000 kultaa, jolloin eroksi tulee noin 1,85%; vuonna 1886 jälkeen mainittu pariteetti 20-frangisen ja puoli-imperiaalin välillä sitten toteutuikin). Täten syntyi myös uuden 20 markan kultarahan ja puoli-imperiaalin välille - kuten oli tarkoituskin - perinteinen suhde 1 rupla = 4 markkaa. Tämä yhdenmukaisuus jäi kuitenkin merkityksettömäksi, sillä Venäjän ponnistelut ruplan uudistamiseksi päättyivät devalvointiin, joka aiheutui paperiruplan ulkoisesta ostovoimasta eikä pyrkimyksestä täsmälliseksi murto-osaksi puolen imperiaalın rahaa.

Se, että kultamarkasta tuli identtinen kultafrangin kanssa ja 20 markan kultarahasta lähes identtinen puoli-imperiaalin kanssa, perustui sekä traditioon että siirtymäkauden edellyttämiin käytännön järjestelyihin. Asia ei kuitenkaan ollut näin yksinkertainen; sidonnan Saksan tai Englannin rahayksikköön oli kultakantakomitea hylännyt, vaikka viittasikin vilkkaisiin kauppasuhteisiin näiden kanssa. Skandinaavista kruunua ei mainittu lainkaan. Tämä vaihtoehto tuskin oli komitealle vieras, mutta pelkkä vihjauskin siihen suuntaan olisi suututtanut Pietaria samaan tapaan, kuin ehdotus vuonna 1860 vanhojen ruotsalaisten nimitysten henkiinherättämisestä suututti kenraalikuvernööri Bergin nimittämään sitä "loukkaavaksi".

Aikaisemmista kokemuksista viisastuneena komitea liitti rahalakiin kulumisrajaa koskevia määräyksiä. Kun kultarahaa ehdotettiin ainoaksi lailliseksi maksuvälineeksi, oli hopearupla tavalla tai toisella poistettava liikkeestä, mikä oli arkaluonteinen seikka. Komitea esitti myös, että Suomen Pankin metallikassa olisi aina oltava vähintään 20 miljoonaa markkaa (aiemmin 10 milj. mk) ja että valtion olisi mahdollisesti otettava korkeintaan 10 miljoonan markan suuruinen ulkoimainen laina.

Tuumasta toimeen

Rahareformi toteutettiin vuoden 1877 aikana ja se astui voimaan vuodesta 1878 alkaen. Vauhdin määräsi osittain itse asian vaatima kiire, mutta myös se, että asian muodollisen käsittelyn oli tapahduttava vuosien 1877-78 valtiopäivillä; perustuslaillisten muotoseikkojen vuoksi olisi muuten ollut pakko odottaa seuraavien valtiopäivien kokoontumista vuonna 1882, mistä olisi koitunut se vaara, että olisi saatettu joutua uusiin vaikeuksiin Venäjän kanssa, kuten 1860-luvun alkupuolella oli käynyt rahareformia silloin valmisteltaessa.

Kultakannan saattaminen hyväksytyksi Suomessa, ennen kuin Venäjällä oli ennätetty niin pitkälle, tuntui Pietarissa arveluttavalta. Vielä vaikeammaksi osoittautui Venäjän hopearuplan käypyyden täydellinen lakkauttaminen. Ei edes valtionvarainministeri von Reutern, joka aina asennoitui Suomea kohtaan suopeasti, katsonut voivansa mennä näin pitkälle, kun tiedusteltiin hänen mielipidettään vuosien 1877-78 valtiopäiville jätettävän esityksen sisällöstä. Pitkien ja monitahoisten neuvotteluiden jälkeen venäläiset myöntyivät siihen, että Venäjän hopearahalle annettaisiin sama käypäisyys kuin markkamääräisille

vaihtorahoille Suomessa, so. korkeintaan 21/2 ruplan eli 10 markan määrään saakka. Lisäksi vaadittiin, että ruplina tehdyt sitoumukset saisi määrätyn siirtymäkauden kuluessa suorittaa seteliruplina, mutta kurssiin 4,00 tai hopearuplina. Ruplan käypyyttä koskevia määräyksiä ei otettu rahalakiin, vaan ne sijoitettiin erilliseen asetukseen.

On milteipä ihme, että kultakantakomitean mietintöehdotus voitiin näin nopeasti (hiukan yli yhdeksässä kuukaudessa) ja ilman oleellisia muutoksia saattaa ratkaisuun, varsinkin kun muistamme, että edellinen rahareformi vuodelta 1865 vaati kuusi vuotta. Voitaaneen sanoa, että kultakantareformi oli jossain määrin seurausta siitä kerran omaksutusta periaatteesta, että rahan metalliarvo on pidettävä vakaana. Mutta kun johdonmukaisuus ei aina ollut venäläisten viranomaisten ohjenuorana, on ihmettelyn syytä sitäkin enemmän. Ilmeisesti asian ratkaisi valtionvarainministeri Michael von Reuternin esiintyminen Venäjän finanssikomiteassa. Samantapaista osaa hän oli esittänyt vuoden 1865 rahareformin yhteydessä, ja tällä kerralla hänen kerrottiin sanoneen, että jo silloin olisi pitänyt ottaa ratkaiseva askel. Hän oli perehtynyt asiaan ja hänen mestarillinen promemoriensa finanssikomitealle pysyi tiukasti kiinni taloudellisissa toisasioissa jättäen kaikki poliittiset perustelut omaan arvoonsa. Samaa taktiikkaa olivat myös Suomen edustajat päättäneet soveltaa.

Vuoden 1877 rahalaki

Kultakantareformi oli kieltämättä tehtyjen myönnytysten arvoinen. Ehdotusta käsiteltäessä valtiopäivät noudattivat mitä suurinta pidättyvyyttä ja hyväksyivät sen muuttamattomana. Keskustelu konvertoinnista kuitenkin jatkui, jolloin Snellman oman rahareforminsa hankaluudet muistaen myönsi devalvoinnin kannattajien olleen oikeassa. Säätyjen myöntävä vastaus saatiin toukokuun 28. päivänä ja sitä seurasi keisarin vahvistus heinäkuun 11./23. päivänä 1877. Asetus ja siirtymäkauden säännökset annettiin rahalain julkaisupäivänä 9. elokuuta. Tammikuun 1. päivästä 1878 lukien tilit oli pidettävä kultamarkkoina. Suomen Pankin setelit saivat tilapäisesti laillisen maksuvälineen luonteen heinäkuun 1. päivään 1878 saakka, jolloin kullaan vapaa vaihto ja sen lyöntioikeus alkaisivat.

Vuoden 1877 rahalaki sääti, että "ainoana arvomitana" oli oleva kulta, mikä teknillisesti oli aivan sama asia kuin hopearahan määrittely rajoituksitta ainoaksi kelpaavaksi rahaksi vuoden 1865 asetuksessa. Se,

ettei seteleille suotu tätä ominaisuutta, johtui selvästi Krimin sodan aikaisista ja jälkeisistä kokemuksista. Jos markkasetit olisi laillistettu maksuvälineiksi, olisi myös venäläiset setelit, kenties lunastamattomatkin, voitu aikanaan keinotella liikkeeseen. Monessa maassahan setelit olivat laillisia maksuvälineitä, esimerkiksi Englannissa, sikäli kun pankki hoisi lunastusvelvollisuutensa ja Ruotsissa ja Ranskassa riippumatta siitä, lunastettiin ne jalometallilla vai ei. Tosiasiallisesti seteleitä ei edes mainittu vastasäädetyssä rahalaissa, ei liioin kultakantakomitean mietinnössä paitsi todettaessa, että kultarahan lyöntiin tarvittavan ajan vuoksi oli välttämätöntä antaa erillisellä asetuksella seteleille vuodeksi sama käypäisyys kuin kullalle.

Kultarahojen lyönti ja käyttö

Suomen Pankin setelinanto-oikeudet säädettiin sen ohjesäännössä, jota asiaankuuluvilta osin muutettiin reformin vaatimalla tavalla 27. kesäkuuta 1878. Sete-

leiden arvomääristä ja ulkoasusta annettiin hallinnollinen julistus 20. joulukuuta 1877. Metallirahojen arvomäärät, pitoisuudet ja paino ilmoitettiin rahalais-san mutta ulkonäkö keisarillisella julistuksella 16. tammikuuta 1878. julistus tuli myöhään, mikä pani kiirettä rahapajaan.

Syyskesästä 1877, jolloin rahalaki vahvistettiin, heinäkuun ensimmäiseen päivään, jolloin se tuli kailta osin voimaan, elettiin kiihkeätä aikaa. Kulaa oli hankittava lisää. Oli lyötävä nopeasti kultarahaa ja saatava se jakeluun niin, että siitä heinäkuun alusta saattoi tulla maan ainoa laillinen arvonmitta. Kultakysymyksestä tuli polttava myös siksi, että rahalaki edellytti muutoksia Suomen Pankin ohjesääntöönkin. Valtiopäivillä ne oli hyväksytty, mutta ne vahvistettiin vasta 27. kesäkuuta 1878 eli muutamia päiviä ennen siirtymäkauden loppua. Muutunut ohjesääntö vaati lisättäväksi Suomen Pankin kultavaroja, nimittäin setelistön katteeksi. Epävarmuutta synnytti se, ettei kukaan voinut etukäteen tietää, kuinka paljon kultarahaa liikkeeseen uppoaisi, eikä liioin, missä mi-

Eri maiden kultarahojen painoja grammoina ja arvoja kultafrangeina:

	Bruttopaino grammoina	Pitoisuus promillea	Nettopaino grammoina	Kultafrangia
Pohjois-Amerikan Yhdysvallat:				
5 dollaria	8,35906	900	7,52316	25,9131
1 dollari	1,67181	900	1,50463	5,1826
Englanti:				
1 sovereign	7,98806	916 2/3	7,32239	25,2215
1/2 sovereign	3,99403	916 2/3	3,66119	12,6108
Ranska:				
20 frangia	6,45161	900	5,80645	20
10 frangia	3,22581	900	2,90323	10
Saksa:				
20 markkaa	7,96495	900	7,16846	24,6914
10 markkaa	3,98248	900	3,58423	12,3457
Skandinavia:				
20 kruunua	8,96057	900	8,06542	27,7778
10 kruunua	4,48029	900	4,03226	13,8889
Hollanti:				
10 guldenia	6,72	900	6,048	20,832
5 guldenia	3,36	900	3,024	10,416
Venäjä:				
1 puoli-imperiaali	6,54404	916 2/3	5,9987	20,6622
Suomi:				
20 markkaa	6,45161	900	5,80645	20
10 markkaa	3,22581	900	2,90323	10

Suomen kultakolikot vastasivat pitoisuudeltaan ja painoltaan Ranskan kultafrangeja. Kansikuvassa 100 mk vuoden 1879 tyyppiä. Rahassa on maininta sen lunastamisesta kullalla.

tassa seteleitä esitettäisiin lunastettaviksi.

Aikapulan lisäksi painetta lisäsi toinenkin tekijä: monestakin syystä reformin oli onnistuttava; poliittisesti se oli tähdellistä itäisten mielipiteiden, taloudellisesti taas säätyjen, Suomen Pankin, valtion rahasioiden, ulkomaankaupan ja koko talouselämän vuoksi.

Sekä metallirahojen ulkonäöstä annetun asetuksen viivästyksen vuoksi (keisari halusi joitain korjauksia rahan tunnuspuolen kotkaan) että myös teknillisistä syistä rahanlyöntiin päästiin vasta huhtikuussa 1878, mutta se jatkui sitten sitä ripeämpänä. Vuoden loppuun mennessä Suomen Pankille toimitettiin uutta kultarahaa 7 240 000 markkaa (254 000 10-markkaista ja 235 000 20-markkaista vastaten yli 2100 kg puhdasta kultaa, nykyrahassa reilut 120 miljoonaa markkaa eli 20,5 miljoonaa euroa). Keräilijöiden kannalta mielenkiintoinen seikka on se, että vuoden 1878 10 ja 20 markan rahat ovat tunnuspuoleltaan aivan oma tyyppinsä; kotkan siipisulat ovat silmiinpistävän lyhyet. Vuodesta 1879 vuoteen 1913 oli käytössä selvästi erillinen, pitkäsulkinen kotka.

Pankkivaltuusmiehet olivat yliarvioineet liikkeesä tarvittavan kultarahan määrän. Vielä niin myöhään kuin huhtikuun lopussa vilahteli asiakirjoissa 8-10 miljoonan markan arvioita; vaihtoehtoina laskettiin 5-6 miljoonaa markkaa. Päivää ennen määräaikaa Suomen Pankilla ja sen haarakontoreilla oli uutta kultarahaa vain 2,9 miljoonaa markkaa. Vuoden lopussa sitä oli liikkeessä 2,6 miljoonaa ja Suomen Pankin holveissa 4,6 miljoonaa markkaa. Liikkeellä

olevan kultarahan määrä ei kohonnut mainittavasti ennen kuin vuonna 1881, jolloin markkinoille ilmestyi väärennettyjä 10 markan seteleitä. Suomen Pankki veti 10 markan setelinsä pois liikkeestä (minkä vuoksi 10 markan setelit tyyppiä 1875 ja 1878 ovat tänä päivänä hyvin harvinaisia), mikä lisäsi kultarahan kysyntää.

Jotta kassat ja maksuliike saisivat kultarahansa, tarvittiin rahapajan lisäksi myös rahakultaa. Kullan tuontia jatkettiin vuosina 1878-81 yhteensä 6,1 miljoonan markan arvosta. Suurimmat erät olivat 2,4 miljoonan erä Lontoosta 1878 sekä 1,2 miljoonan (1880) ja 1,5 miljoonan (1881) erät Pietarista. Yksityisten lyötäväksi tuomaa kultaa oli vähän eikä sillä ollut tekemistä rahan arvon tai maksuvälineiden käypyyden kanssa. Valtaosa kullasta, jonka yksityiset toivat rahapajaan lyötäväksi tai jonka ne yksinkertaisesti möivät sille, oli välittäjien toimittamaa Ivalon kultaa. Muutaman harvan kerran Yhdyspankki vaihtoi ulkomaista kultarahaa, silloin tällöin myös viejät ja merikapteenit. Toisena ryhmänä olivat kultasepät ja kirjansitomot, jotka halusivat päästä kultajättees-tään. Niin vähäistä kuin kullaa huuhdonta olikin, sillä kuitenkin oli suhteellisesti tietty asemansa. Vuosina 1870-77 Ivalosta huuhdottiin kultaa noin 750 000 markan (n. 218 kg, nykyrahassa noin 12,6 Mmk) ja vuosina 1878-84 noin 240 000 markan (vajaat 70 kg, nykyrahassa reilut 4 Mmk) arvosta. Sittemmin huuhdonta tyrehtyi noustakseen hetkeksi vuosina 1888-90. Rahalaissa vaaditusta 20 miljoonan markan jalometallivarantovaatimuksesta oli siis Ivalon kullalla teoriassa katettavissa noin 5%.

Maksuliikkeessä kultakolikot eivät koskaan näytelleet erityisempää osaa. Niiden valmistus lopetettiin vuonna 1882; sen jälkeen niitä lyötiin tilapäisesti vain vuonna 1891, jolloin siihen mennessä kertyneistä Ivalonkultaeristä ja Amerikan kultadollareista lyötiin 90 541 20-markkaista eli 1 810 820 markan arvosta kultarahaa (edellisen kappaleen perusteella on vuoden 1891 kultakaksikymppisten hienokullan Ivalonkultapitoisuus siis keskimäärin 55%). Seuraavat lyöntikaudet olivat 1901-05 ja 1910-11, jälkimmäisellä maksettiin lähinnä Venäjälle syntyntä pos-tiosoitusvelkaa (josta 6-7 miljoonaa mk maksettiin kultana) ja ns. sotilas- (osallistuminen Venäjän puolustusmenoihin Suomessa) ja Nevan (osuus nevan yli rakennettavan rautatiesillan kustannuksista) miljoonista. Vuosina 1902 - 1912 näihin ja muihin samantapaisiin menoihin kului kaikkiaan 71 miljoonaa markkaa, mikä oli suunnilleen 5% valtion tuloista noina vuosina. Ja iso osa siis piti maksaman kullassa, mistä siis kultarahan lyöntitarve. Kultarahaa lyötiinkin yli

40 miljoonalla markalla, mutta se päätyi pääosin Venäjälle velkojen maksuun.

Kultarahaa oli liikkeellä 1880-luvulla 4-5 miljoonaa markkaa eli 7-8% setelistön määrästä. Seuraavalla kymmenluvulla liikkeessä olevan kultarahan määrä kasvoi, mutta niin teki setelistökin, suhde pysytteli 10% tienoilla. On mahdotonta sanoa, missä määrin kultarahaa todella käytettiin, suositua se ei ollut (mitä indikoi sekin, että ensimmäisiä vuosilyöntejä lukuunottamatta tavattavat Suomen kultarahat ovat nykyään keskimäärin varsin kulumattomassa kunnossa). Todennäköisesti kultarahat enimmänsä aikaa lojuivat kassoissa, lukuun ottamatta joitain yksittäisiä purkauksia, jolloin kolikot suuntautuivat kaiketi lähinnä Venäjälle tai venäläisille viranomaisille Suomessa. Esimerkiksi vuonna 1893 (jolloin Venäjän rupla vieläkin oli hopeakatteinen) osoittautui, että Venäjän puolen imperiaalinen (joka tuolloin oli täysin pariteetissa kullan painon ja pitoisuuden puolesta vaikkapa Suomen 20-markkaisen kanssa) arvo Pietarissa ei pysytellyt yksissä ulkomaisten vaihtokurssien kanssa, josta seurasi, että Pietariin vietiin kultamarkkoja ja käytettiin niitä länsivaluuttojen ostoon. Suomen Pankin haarakonttorit eivät voineet pitää niin suuria kultakassoja, että tällainen kysyntä olisi kyetty tyydyttämään, joten kullaksivaihtajat opastettiin pääkonttoriin.

Kun Venäjä sitten itsekin vuonna 1897 siirtyi kultakantaan (mikä oli melkoinen ravistus maan taloudelle, koska esimerkiksi vuonna 1886 20-markkaisen kanssa pariteetin saanut puoli-imperiaali, joka teknisesti oli viiden ruplan raha, sai 1897 uuden kultakan-
taisen arvon 7,5 ruplaa kokoimperiaalisen vastatessa 15 uutta kultaruplaa) ennusti Emil Schybergson kultakassan merkityksen Suomessa kasvavan.

Kultavirta Venäjälle tai venäläisten kassoihin Suomessa kävi tuntuvaksi, jopa huolestuttavaksi 1900-luvulle tultaessa, kun venäläiset vaativat lunastettavaksi kullalla ne markkaselit, joita oli kertynyt Venäjän valtakunnanpankin haarakonttoriin Helsinkiin, sekä kun vuodesta 1912 lähtien Suomelle maksettavaksi asetetut ns. sotilasmiljoonat vaadittiin osittain kultana. Venäläisille menneet kultarahat eivät koskaan palanneet kotimaan markkinoille. Mahdollisesti ne myytiin ulkomaille tai sulatettiin. Ulkona olevan kultarahan ja setelistön suhde oli vuonna 1913 peräti 28%, mikä on tietysti vain tilastoharha. Tosiasiallisesti se osoittaa, että kultarahoja oli venäläisten vaatimuksesta viety maasta eikä sitä, että kultarahaa olisi liikkeellä enemmän. Osa siitä saattoi lojua valtiokonttorissa tai julkisissa kassoissa, käteisenä kylläkin, mutta varsin paikoilleen pesiytynyttä.

Vaarallisempaa sitä vastoin oli markkasetelien kertyminen venäläisten viranomaisten haltuun Helsinkiin ja Pietariin.

29. maaliskuuta/11. huhtikuuta 1915 lakkautettiin keisarin määräyksestä Suomen Pankin seteleiden lunastaminen kullalla sota-ajan vuoksi. Kultakannan aika, joka alkoi vuonna 1877, oli päättynyt.

Hopeaongelma ja hopearahan liikkeellelasku

Hopea synnytti pulman, joka olisi voinut jäädä lyhytaikaiseksi, jollei hallitusvallan ja Suomen Pankin välille olisi syntynyt kiistaa täysipitoisesta hopearahasta, joka oli alennettu päärahasta vaihtorahaksi. Mielipide-eroavaisuudet Suomen Pankin, senaatin ja erityisesti valtiovarainpäälikkö Molanderin kesken koskivat perimmiltään kysymystä: kuka maksaisi hopean realisointitappiot. Rahanuudistus näet jätti Suomen Pankin käsiin tuntuva määrän tarpeettomaksi käynnystä hopeaa, mutta ajoittain kävi hopearahan realisointi ajankohtaiseksi myös siksi, että setelinkate ja valuuttavaranto olivat niukat. Harkkoho-
pealla oli edes se hyvä puoli, että se kelpasi 4 miljoonan markkaan asti setelistön katteeksi.

Vuoden 1877 rahalain eräiden pykälien tulkinnasta syntyi muodollista kiistaa: 6. pykälässä säädetään, että markan ja kahden markan rahat, jotka ennen olivat päärahaa, olisivat tästä lähtien vaihtorahaa, kun taas 19. pykälässä sanottiin: *"Semmoinen rakkappale, joka ei enää kelpaa lailliseksi maksuksi muille kuin kruunulle on kullakin oikeus saada Suomen Pankissa vaihdetuksi samanlaatuiseksi käyväksi rahaksi. Pankilla on oikeus saada Suomen Valtionkonttoorista semmoisia rahoja vastaan sama määrä täysi-arvoisia rahoja. Samoin on Suomen Pankki ollen velvollinen sisään ja ulos-vaihtamaan maassa käypiä rahalajeja, oikeutettu aina saamaan Suomen Valtionkonttoorista vaihtorahoja vastaan kultarahaa."* 14. pykälässä säädettiin: *"Vaihtorahaa ei saa lyöttää muita kuin Suomen kruunua varten. Toimiin ryhdytään vaihtorahan valmistamiseksi, kun Säätyjen Pankkiedusmiehet ovat ilmoittaneet semmoista rahaa tarvittavan Suomen Pankin liikkeessä, ja siinä määrässä, joka ilmoitettua tarvetta vastaa"*

Nimenomaan tähän viimeisimpään pykälään hallitus nojasi, kun se ei, vastoin Suomen Pankin toiveita, halunnut lunastaa nimellisarvosta niitä vaihtorahoja, joita oli yli vaihtorahan tarpeen. Lopuksi päädyttiin kompromissiin: pankki ja kruunu panisivat puoliksi tappion, joka syntyi ylimääräisiä rahoja sulatettaessa. Aluksi kuviteltiin, että koko 5 miljoonan markan erä

olisi sulatettava, mutta Suomen Pankissa alettiin nuuhkia säättä arvellen, että hopearahan tarve saattaisi kasvaa koska rahaliike kasvoi ja koska vanhat yhden ja kolmen markan setelit alkoivat lopullisesti hävitä ja vielä lisäksi koska oli kuultavissa vaatimuksia viiden markan setelistä luopumiseksi. Hopeaa varattiin myös 25 ja 50 pennin vaihtorahan lyöntiin.

Sulatettava määrä supistui. Vuonna 1882 realisoitiin hopeaa noin 1 miljoonalla markalla ja vuonna 1888 sen lisäksi 2 miljoonalla, yhteensä siis 3 miljoonalla alkujaan 5 miljoonan markan erästä. Tämän jälkeen arvioitiin pankkivaltuusmiehet puoliksi jaettavan kokonaistappion osapuilleen 600 000 markaksi, myöhemmät laskelmat päätyivät noin 744 000 markan puoliksi jaettavaan tappioon.

Vaikka hopearahan alentamista vaihtorahaksi seuranneessa jälkinäytöksessä kunnianarkeudella ja hiustenhalkomisella oli tuntuva osa, on syytä lisätä, että jo teknilliset sulatus- ja myyntivaikeudet olivat melkoiset. Jo vuonna 1881 ehdotettiin sulatusuunin hankkimista rahapajalle, mutta asia venyi. Lykkäystä puolusteltiin sillä, että hopean arvo oli jo alimmillaan, mitä se ei todellakaan ollut. Lukuunottamatta pieniä paranemisvaiheita (1877, 1880, 1884) hopean arvo laski yhä: kullan hinta hopeana nousi arvosta 17,81 (1876-80) arvoon 21,16 (1886-90), siitä edelleen 26,32 (1891-95) ja 33,45 (1896-1900).

Sulatettaessa loppuerää vuonna 1888 valtionvarainpäällikkö väitti, että olisi ollut huomattavasti edullisempaa, jos koko 3 miljoonan markan erästä olisi luovuttu jo 1882, jolloin hinnat olivat vielä edes jotenkin tyydyttävät. Realisointi oli kuitenkin helpommin sanottu kuin tehty. Hopean myynti Lontoossa olisi tuottanut tappiota yli 600 000 markkaa ja Hampurissakin lähes saman verran. Edullisinta se olisi ollut Pietarissa, jossa tappio olisi jäänyt 350 000 markaksi jos vain Venäjän finanssiministeriö olisi maksanut käyvän hinnan. Finanssiministeri S.A. Greigh kuitenkin vaati, että hopean hinta puolen imperiaalın kultarahana oli laskettava käyttäen paperiruplan kurseja, jotka muuttuivat päivästä toiseen. Lisäksi sulatuskustannukset arvioitiin kohtuuttoman suuriksi, vaikka vanhojen markkojen pitoisuus oli täsmälleen sama kuin hopearuplien. Kauppoja ei syntynyt ja hopea myytiin 1882 Hampuriin, josta saatu hinta ei ollut kohtuuttoman huono. Vuonna 1888 rahapaja kohensi viimein välineistään siten, että sulatus kävi päinsä kotimaassakin. Vuosina 1890-94 sulatusta jatkettiin kohtalaisessa määrin, nimellisarvoltaan 1,7 miljoonaa markkaa. Myös pikkurahaa sulatettiin joko kokonaan tai lyötäväksi uudelleen.

Vuoden 1895 uusi ohjesääntö poisti vihdoin hope-

alta kokonaan sen käypyyden setelistön katteeksi, mikä olikin ainoa johdonmukaisesti tehtävissä oleva teko. Paha oli, että pankilla oli jalometalleja vähän, joiakin kuukausina peräti säädettyä minimimäärää vähemmän. Ne sentään riittivät kultakassan täydennysten ja hopean myyntien ja sulatuksen jälkeen tyydyttämään liikkeessä tarvittavat määrät. Hopeaa oli jopa yllin kyllin, mutta kultakin riitti, sen arkkäyttö kun oli vähäistä eikä sitä suuremmin viety ennen 1900-lukua.

Hopeisten 25 ja 50 pennin rahojen lyönti oli keskeytyneenä em. syistä aina vuoteen 1889 asti, jolloin 25 ja 50 penniset palasivat tuotantoon, pääsyynä tähän oli se, että ennen tätä ei rahapajalla ollut käytössään omaa sulatuskalustoa. 25 ja 50 pennisten tuotanto saavutti huippunsa 1914-17 sodan sytyttyä ja aiheutettua sekä kultakannasta luopumisen että pulaa vaihtorahasta. Raaka-aineena käytettiin erityisesti lopussa suuret määrät sulatettuja 1 ja 2 markan rahoja. Hopeamarkat palasivat tuotantoon ensin vuosina 1890, 91 ja 93 ja tämän jälkeen vuosina 1907, 08 ja viimeiseksi vuonna 1915. 2-markkaisia ei kultakannan aikana valmistettu kuin vuosina 1905-08. Keisarin kukistuttua lyötiin Suomessa vielä ns. Kerenskin mallia olevia 25 ja 50 pennin rahoja, joissa tunnuspuolen kaksipäisen kotkan päältä oli poistettu kruunu ja arvopuoli lyötiin vuoden 1917 leimoilla.

Kuparirahan lyönti

Kuparirahankin tarve pieneni siirryttäessä kultakantaan, koska kaikesta hopearahastakin oli nyt tullut vaihtorahaa. Pennien tuotanto jatkui kuitenkin jo 1881 ja jatkuikin pientä pätkimistä lukuunottamatta varsin runsaana aina vuoteen 1917 asti. 5-penniset palasivat hetkeksi tuotantoon 1888, 89 ja 92 ja sitten jatkuvammin vuodesta 1896 vuoteen 1917 asti myöskin varsin runsaana vuosilyöntiä 1910 lukuunottamatta. 10-penniset palasivat myöskin tuotantoon vuosina 1889, 90 ja 91 ja sitten jatkuvammin vuodesta 1895 vuoteen 1917 asti. Kaikista kuparirahoista tehtiin myös ns. Kerenskin versio, jossa keisarin monogrammi tunnuspuolella oli korvattu kruunutomalla kaksipäisellä kotkalla. Arvopuolella käytettiin vuoden 1917 leimoja. Marraskuun 23. päivä 1917 esitti pankkivaltuusmiesten puheenjohtaja muistion, jossa ehdotetaan vaihtorahan suhteen toimenpiteitä kiristyneiden olosuhteitten takia. Hopearahan valmistus jatkuisi ennallaan, mutta kuparirahojen kokoa tulisi huomattavasti pienentää ja ne tulisi lyödä kupariseoksesta, jossa olisi 95% kuparia, 4% sinkkiä ja 1% tinaa. Uusien rahojen painot olisi-

vat 10 penniä 5 grammaa, 5 penniä 2,5 grammaa ja 1 penni 1 gramma.

Setelien painatus ja liikkeellelasku

Suomen tiheät rahataloudelliset muutokset 1800-luvulla uusine setelilajeineen ja arvomäärineen koettelivat myös setelinvalmistusta, joka 1870-luvun puoliväliin saakka oli milloin yhden, milloin toisenkin kotimaisen kirjapainon hoteissa, hetken Pietarissakin. Eivätkä vain Suomen Pankin seteleiden ulkonäkö ja laatu vaihdelleet, vaan myös määrät. Vuosina 1866-74 setelinanto kolminkertaistui, mikä oli teknisestikin vaativaa. Sen lisäksi otettiin käyttöön uusia nimellisarvoja ja vuoden 1877/78 kultakantareformin jälkeen teksteihin oli saatava maininta, että setelit lunastetaan kullalla. Kieltämättä monimutkainen oli A.F. Soldanin suosituksesta käyttöön otettu menetelmä, jossa H.H. Thiele painoi setelit Kööpenhaminassa, Tumba Bruk valmisti paperin Ruotsissa ja kaiverrustyöt tehtiin osin Leipzigiissä, osin Pietarissa. Soldan itse totesi lopulta menettelyn olevan niin hankala, että hän halusi vakavasti saattaa pohdittavaksi oman setelipainon perustamisen Helsinkiin. Samana vuonna eli 1879 pankkivaltuusmiehet päättivät, että setelinvalmistuksen kustannukset oli tutkittava ja eriteltävä. Tuloksia ei näkynyt ennen kuin vuonna 1881, jolloin suunnitelmia omaksi setelipainoksi pikkuhiljaa ruvettiin harkitsemaan mm. siksi, että oivallisesti väärennettyjä 10 markan seteleitä oli ilmestynyt markkinoille ja että tämä vaati 10 markan setelin vaihtamista.

Seurasi vuosien tutkimus- ja kypsyttelyvaihe jonka aikana kerättiin monipuolisesti tietoa niin setelipaperin valmistus- kuin setelinpainatustekniikoista. Vuonna 1886 setelipaperista käytiin kirjeenvaihtoa vertaillen Saksasta ja Ruotsin Tumbasta saatuja näytteitä. Painokoneet tilattiin G. Sigliltä Wienistä ja Klein-Faust-Bohn Nachfolgerilta Johannisbergistä, moottorit Deutzilta Kölnistä ja Süssle & Brunowilta Leipzigiästä. Välineistöön kuului myös numerointikone. Tervakosken paperia johtokunta piti niin hyvänä, että sitä tilattiin. Suuret setelit painettiin silti jatkuvasti Tumban paperille. Vuosina 1887 ja 1888 tervakoski joutui kuitenkin tekemään paljon työtä parantaakseen setelipaperinsa laatua. Hylkäysprosentti oli aluksi 19, mutta aleni sitten kolmeksi. Setelipainon piirustukset hyväksyttiin vuonna 1886 ja vuonna 1887 pääsi setelipaino aloittamaan työnsä eikä keskeyttänyt sitä kuin lisärakennuksen ajaksi vuosina 1892-93.

Kaikki näytti sujuvan hyvin: kansalaistettu saksala-

lainen, jolla oli taiteellista silmää ja teknillistä taitoa, painoi 5 ja 10 markan seteleitä täysin kotimaisessa (tietysti koneiden alkuperää lukuunottamatta) setelipainossa ja ainakin osaksi kotimaiselle paperille. Kun Tilgmannin ehdotukset 20 ja 100 markan seteleiksi kaikesta huolimatta eivät olleet kyllin tyylikäitä, ryhdyttiin kirjeenvaihtoon kööpenhaminalaisen taiteilijan N. Fristrupin kanssa ja hyväksyttiin hänen luonnoksensa. Tilgmannin parannukset saksalaisen Emil Tueplerin tekemään 10 markan seteliin sitä vastoin kelpuutettiin. Vuosina 1893-95 antoivat työtä 5 markan setelit jonka jälkeen näytti aikaa jäävän painaa 10 ja 20 markan seteleitä, mutta 100 markan seteliä ei päästäisi tekemään ennen kuin Friestrupin piirustukset olivat valmiit ja kaiverrustyö tehty. Työn puutteessa piti painaa vanhan mallisia 100 ja 500 markan seteleitä (ns. Helsingin painokset). Tämän jälkeen eli vuoden 1896 alusta olisi parasta sulkea setelipaino muutamaksi vuodeksi. Vuoden 1898 lopulla ilmoitettiin, että setelipaino oli lopettanut työt paperin puutteen vuoksi.

Vuoden 1897/98 mallin setelit

Setelien painatus sai kuitenkin 1890-luvun puolivälissä uuden käänteän. Johtokunta oli harkinnut siirtymistä helposti jäljiteltävästä kirjapainotyöstä kupari- ja väripainoon sekä kuusiväriseen suojapainatukseen setelin molemmin puolin. Osoittautui kuitenkin, että setelien ulkonäkö kärsi tästä ja ennen kaikkea, että myös tällaisia seteleitä voitiin menestyksellisesti väärentää, kuten Venäjän, Ranskan ja Saksan kokeemukset todistivat.

Kesällä 1895 Suomen Pankissa vieraili ruotsalainen Wilhelm Fock, joka edusti lontoolaista Bradbury, Wilkinson & Co -painoa. Hän ja Suomen Pankin johtokunnan puheenjohtaja Charpentier tapasivat uudelleen Tukholmassa syksyllä 1896. Bradbury, Wilkinson & Co oli hankkinut itselleen käyttöoikeuden hovineuvos Musil von Mollenbruchin patenttiin, ns. Wienin menetelmään, jonka mukaan käytettiin kuiduilla sekoitettua paperia ja erikoisväriä sekä erikoisvalmisteisia painolaattoja. Fockin ehdotus oli, että vain seteleiden etupuoli painettaisiin Lontoossa; selkäpuolen, numerot ja allekirjoitukset hoitaisi Suomen Pankin oma paino. Bradbury, Wilkinson & Co:n kulut paperista ja etupuolen painamisesta olisivat laskelmien mukaan 27,77 mk ja Suomen pankin omat painokulut 15 mk (mihin tulivat lisäksi paperin tullin ja kuljetuskustannukset) tuhatta 5 markan seteliä kohden. Tilgmannilla vastaava erä oli kaikkineen päivineen maksanut 52,50 mk. Jos käytettäisiin tavallista

setelipaperia, ei Bradbury, Wilkinson & Co veloittaisi enempää kuin 16,60 mk. Tarjous oli halpa ja melko turvallinen, koska painotyöt tehtäisiin kahdessa eri paikassa.

Kaupat tehtiin vuoden 1897 valtiopäivien annettua suostumuksensa - tosin samalla huomauttaen, että näin poikettiin vuoden 1885 päätöksestä. Kieltämättä olikin hieman noloa, että seteleitä jo 10 vuoden kuluttua siitä, kun oma setelipaino oli saatu käyttöön, jälleen painettiin ulkomailla - vaikkapa vain osittain. Uuden painatusmenetelmän tulokset eivät kuitenkaan näy olleen kaikkein parhaat. Sanomalehdissä valitettiin vuonna 1898, että seteleistä lähtee väriä ja vuoden 1900 valtiopäivillä muuan pankkivaltuusmiehistä väitti, että Bradbury, Wilkinson & Co:n värit näyttivät tässä toisenlaisilta, kuin sillä paperilla, jota oli käytetty koepainatuksessa ja että itävaltalainen paperi oli kehnua (ko. valitukset tuntuvat hyvin realistisilta, kun katsomme nykyisin keräilypiireissä liikkuvien vuosien 1897 ja 1898 mallin seteleiden kuntoa ja laatua).

Todennäköisesti eivät pankkiviranomaiset enempää kuin valtiopäivät olleet ajatelleet sitä poliittista riskiä, joka saattoi liittyä seteleiden painattamiseen ulkomailla aikana, jona Venäjän suhtautuminen Suomeen oli suuresti muuttunut mm. rahataloudellisissa asioissa; olihan venäläistämisaate jo aiheuttanut marka- ja penniarvoisten postimerkkien korvaamisen venäläismallisilla kopeekka- ja rupla-arvoisilla merkeillä vuonna 1891 (ns. rengasmerkit). 22. toukokuuta 1903 keisari antoi käskyn, että markkasetelit piti vastedes painattaa Pietarissa venäläisiä valtion-papereita valmistavan viraston toimesta. mutta sitä ei koskaan pantu käytäntöön. Vuonna 1905 Suomen Pankki ei laskenut uusia seteleitä liikkeelle lainkaan. Bradbury, Wilkinson & Co oli jo suurlakon aikana 1905 valmis onnittelemaan Suomea valoisammista näkymistä ja toivoi, että heidän palvelustensa hyväksikäyttöä vaikeuttaneet poliittiset esteet kaikkoisivat. Suomen Pankki vastasi, että painatukseen ryhdyttäisiin jälleen ja 50, 100 ja 500 markan seteleitä varten tarvittaisiin parempaa paperia. Bradbury, Wilkinson & Co toimitti seteleitä jo vuoden 1906 maaliskuussa, vaikka pankkivaltuusmiehet vasta joulukuussa saivat virallisen tiedon, että käsky painattaa setelit Venäjällä oli peruutettu. Seteleiden painatuksen oltua kesketyksissä tarvittiin nyt suuret erät uusia: 100 000 kpl 500 markan, 600 000 kpl 100 markan ja 300 000 kpl 50 markan seteleitä.

Omassa keskuudessaan pankki myös totesi, että 5 markan setelit pitäisi painaa paremmalle paperille, jolloin pankkivaltuusmies ja tunnettu numismaatik-

ko Mauritz Hallberg (jonka upea kokoelma on nykyään esillä Pohjanmaan museossa, Vaasassa) kysyi, eikö niitä sopisi korvata kolikoilla johon puheenjohtaja totesi, että oli ajateltava myös pankin kannattavuutta ja seteleiden suurta kansansuosiota.

Vuoden 1909 mallin setelit

Sinä lyhyenä aikana vuoden 1905 jälkeen, jona suhteet Venäjään vielä olivat siedettävät, Suomen Pankki ryhtyi puuhaamaan taiteellisesti moderneja seteleitä, ilman kovin monia valtiollisia symboleja, niistä kun voitiin olla eri mieltä idässä ja lännessä. Suomen Pankin johtokunta esitti kirjeessään 24.5. 1907, että maassa vilkastuvan liike-elämän myötä uuden eli 1000 markan setelin käyttöönotto saattaisi tulla ajan-kohtaiseksi ja haluaa alistaa asian pankkivaltuusmiesten ratkaistavaksi. Kesällä 1907 julistettiin palkintokilpailu 1000 markan setelin suunnittelemiseksi ja joulukuussa 1908 päätös, jonka mukaan arkkitehti Eliel Saarinen oli voittanut ensimmäisen palkinnon. 16. tammikuuta 1909 Saariselta tilattiin 7 000 markalla luonnokset muiksi arvomääriksi.

Lopulliset piirustukset tulivat ja hyväksyttiin ja 19. lokakuuta 1909 senaatti ne vahvisti. Tsaarinajan viimeinen setelisarja, joka käsitti 5, 10, 20, 50, 100, 500 ja uutuuksena 1000 markan (joka on Suomen kaikkien aikojen ostovoimaisin seteli, pelkästään kulta-arvoltaan se vastasi nykyään vajaan 17 000 markan kulta-määrää) setelit, otettiin käyttöön. Sarjaa jouduttiin I maailmansodan syttymisen aiheuttaman hopearahan suuren kysynnän vuoksi täydentämään syyskuussa 1915 yksipuolisella, koruttomalla 1 markan setelillä, joka sai kansan suussa lempinimen "patterimarkka" samaan aikaan Helsingissä tehtyjen linnoitustöiden vuoksi. Kesäkuun 20. päivä vuonna 1916 pankin johtokunta esittää pankkivaltuusmiehille uusien 25 ja 50 pennin seteleiden ja vuoden 1915 mallin väärennösten takia uudelleensuunnitellun 1 markan setelin piirustukset. Elokuun 29. päivä 1916 päätti senaatti lisätä sarjaan uudet 25 ja 50 pennin setelit sekä uudelleensuunnitellun 1 markan setelin helpottamaan akuuttia vaihtorahapulaa. Seteleistä kuitenkin vain uusittu 1 markan seteli laskettiin liikkeeseen.

Rahajärjestelmän karikot

Ei pidä kuvitella, että vuoden 1877 rahareformi olisi luonut Suomeen vakaat ja turvalliset rahapoliittiset olot. Muistaa pitää, että emämaa Venäjä ei siirtynyt kultakantaan kuin vasta vuonna 1897, joten ainakin poliittista painetta kultamarkkaa kohtaan oli Venäjäl-

lä riittämiin. Rupla kellutteli omaa elämäänsä syöskähdellen arvossa ylös ja alas, mutta ruplan heikkoudella ei ollut mitään osuutta venäläisten yrityksiin hävittää markan "separatismi", jollei ehkä siten, että saattoi käydä venäläisten kunnialle, että "rajamaan" rahaolot olivat paremmalla tolalla kuin "valtakunnassa" muutoin. Asiallisesti ja taktillisesti neuvottelijoillemme oli päinvastoin otollista vedota ruplan silloiseen horjuvuuteen vastustaessaan yhdenmukaistamista. Venäläisten perustelut olivat sävyltään etupäässä poliittisia. Valituksista huolimatta markkojen käyttö tuotti venäläisille, lähinnä huvila-asukaille, kylpylävieraille ja sotilashenkilöille jokseenkin vähän hankaluuksia ja mikäli niitä oli, ne johtuivat pääasiallisesti ruplan päivittäisistä vaihteluista.

Jo vuoden 1865 hopearahareformi ärsytti mm. silloista kenraalikuvernööri Platon Rokossovskij'a ja sai epiteetin "separatistinen", niin vielä suuremmassa määrin oli odotattavissa vastaavanlaisia venäläisten epäluuloja vuoden 1877 kultarahareformin jälkeen. Äänensävy terävöityi entisestään Aleksanteri II:n kuoltua. On väitetty, että tämän seuraaja Aleksanteri III suhtautui täysin myöttämielisesti slavofiilisiin piireihin, jotka olivat hyökkäilleet Suomea vastaan jo 1860-luvulla ja jotka nyt 1880-luvulla vielä vähemmän säästelivät ruutiaan. Mutta sekin riitti, että kuunteli sitä yhtenäistä ja tietystä määrin nimetöntä korkeiden virkamiesten joukkoa, jonka byrokraattiseen ajattelutapaan ei mahtunut, että joku osa "valtakuntaa" voisi toimia toisin kuin muut.

Rahakysymys ei ollut ainoa kiistakapula, niitä olivat myös posti- ja tullikysymykset, joista tullikysymys oli käynyt ajankohtaiseksi jo vuonna 1885 annettaessa uusi, Suomea suuresti vahingoittava asetus Suomen ja Venäjän kauppasuhteista. Tilanteen vakavuutta kuvaa hyvin keisari Aleksanteri III:n kirjoittama purkaus erään asiaa käsittelevän asiakirjan ministerivaliosuhteeri Casimir Ehrnroothille tarkoitettuna reunahuomautuksena:

"Olen lukenut kaikki nämä esittelynotit ja olen *yllättynyt* -koskeeko asia osaa Venäjän valtakunnasta vai ulkomaan valtiota? Miten tämä on oikeastaan käsitettävä, kuuluuko Venäjä Suomeen vai onko se osa sitä, vai kuuluuko Suomen Suuriruhtinaskunta Venäjän Keisarikuntaan? Minä pidän tullilaitosten yhdenmukaistuttamista *välttämättömänä*, minä tiedän, ettei se ole mikään helppo tehtävä ja vaatii paljon työtä, mutta se *voidaan toteuttaa*. Mitä posti- ja rahalaitoksiin tulee, niin on anteeksiantamatonta, että on vielä olemassa jonkinlainen ero, ja niiden tekeminen yhdenmukaisiksi yleisvaltakunnallisen järjestelmän kanssa on välttämätöntä. Minä pyydän, että asia

ohjataan tähän suuntaan"

Ratkaisu ongelmaan tuli 1. päivänä elokuuta 1890, jolloin finanssiministeri Wysnegradskij ja ministeri-valtiosihteeri Ehrnrooth yhdessä esittelivät keisarille ehdotuksen julistukseksi, jonka tämä hieman konseptissa ollutta johdantoa jyrkentäen hyväksyi ja joka Ehrnroothin varmentamana ja senaatin antamana sääti, että vuoden 1877 rahalaki jäisi ennalleen "kunnes täydellinen yhtäläisyys rahalaitoksen suhteen Keisarikunnassa ja Suomen Suuriruhtinaskunnassa havaitaan mahdolliseksi toimeen saada", mutta että "jo nyt" olisi valmisteltava venäläisten maksuvälineiden käyttömahdollisuuksien laajentamista Suomessa.

Tullikysymys vuonna 1885 ja postikysymys muutamaa kuukautta aiemmin oli ratkaistu Suomen kannalta epäedullisesti, mutta rahakysymyksessä saavutettiin torjuntavoitto. Suomi oli voittanut aikaa, mikä oli hyvä tulos sekin, koska sillä oli merkitystä myös tulevaisuudessa. Ruplan ja kopeekan osittainen käypyy viralliseen kurssiin aiheutti toki sekä maksuteknillisiä haittoja että tappiota valtiolle, mutta ne eivät sentään olleet ylitsepääsemättömiä.

Armonajasta tuli hieman odotettua pitempi. Sergei Witte, josta oli vuonna 1892 tullut finanssiministeri Wysnegradskij'n seuraaja, sai toteutetuksi kultakanan Venäjällä täydellisesti vuoteen 1897 mennessä, ja jo seuraavana vuonna hän palasi rahan yhtenäistämiskysymykseen - olihan Suomen vuonna 1890 saaman lykkäyksen syy nyt poistunut. Marraskuussa 1898 asetettiin Pietarissa sekakomitea, jonka puheenjohtajaksi tuli valtiosihteeri Eduard Frisch ja jäsenistöön kaksi Suomen edustajaa. Tuntemattomasta syystä kesti viisi vuotta ennenkuin komitea kokoontui, joten sen työ osui Bobrikovin aikojen kolkoimpiin vuosiin.

Rahakysymyksistä 1903-04 käyty keskustelu toisti tavallaan vuoden 1890 paikkeilla käydy, tilanne vain oli epäsuotuisampi ja keisarina Nikolai II, joka heikon luonteensa vuoksi ei kyennyt pitämään "käyteitään" ohjaksissa. Kaikesta päätellen yhtäläistämisyöpykimysten pääpiiskuri oli niin rahakysymyksessä kuin paljossa muussakin Bobrikov. Häntä kuohutti, että pankkivaltuusmiehet olivat asevelvollisuusmanifestin laittomuuteen viitaten kieltäytyneet antamasta vaadittuja tietoja asepalveluksesta vapautetuista virkamiehistä. Kenraalikuvernöörin kerrotaan laushtaneen tapahtumaketjun jossain vaiheessa, että Suomen Pankki pitäisi lopettaa ja sen kultavarat yhdistää Venäjän valtionpankkiin.

Bobrikovin suuresta innosta huolimatta Pietarissa ei pidetty kiirettä. Frischin puheenjohdolla toimiva

komitea ei kokoontunut ennen kuin joulukuussa 1903. Senaatin edustajiksi määrättiin senaattorit E.R. Neovius ja G.E. Fellman. Sihteerinä heillä oli senaatin kamreeri Ernst Neovius (Nevanlinna). Selvättikö Bobrikovin Suomen Pankista antaman uhkaavan lausuman johdosta korostettiin valtuutettujen mukanaan viemässä muistiossa, että Suomen Pankki oli Suomen rahajärjestelmän kulmakivi. Rahakomitea sai työnsä valmiiksi pikavauhtia; se piti yhden kokouksen joulukuussa 1903 sekä tarkistuskokouksen tammikuussa 1904. Suomen edustajan luonnehtivat puheenjohtaja Frischin ja valtioneuvos D. Filosofin asennetta hyväntahtoiseksi, kun taas Venäjän valtionpankin johtaja S. Timasev ei tuntunut osoittavan ymmärtämystä.

Komitean ehdotuksen mukaan kultaruplasta tulisi laillinen maksuväline, venäläistä hopearahaa otettaisiin vastaan nimellisarvostaan rajoitettu määrä, samoin seteleitä ja vaihtorahaa kiinteään kurssiin (10 ruplaa = 26 2/3 markkaa). Venäjän seteleille ei siis ehdotettu Suomen rahan veroista käypyyttä. Kuitenkin mietinnössä näkyi Venäjän sanelu, jolle ei paljoa voitu. Kaikkein tärkein oli kuitenkin mietinnön loppukappaleessa suotu hengähdystauko: uudistuksen ajankohta jätettiin Venäjän finanssiministerin määrättäväksi tämän sovittua siitä Suomen senaatin kanssa. Suuri miinus oli, että neuvottelijamme olivat hävinneet taistelun säätyjen myötävaikutuksesta.

Keisari allekirjoitti uuden raha-asetuksen 9. kesäkuuta 1904. Viikoa myöhemmin ei Borikovia enää ollut. Hänen surmansa oli kaiken todennäköisyyden mukaan pääsyy siihen, että toimeenpano lykättiin, mihin tosin ehkä vaikutti myös Venäjän ministerivaltionsihteerin, sisäministeri W. von Plehwen kuolema heinäkuun lopussa sekä Venäjän finanssiministerin vaihtuminen kahdesti (ajatusleikkinä voi miettiä, mahtoikohan Ernst Schauman tulla ajatelleeksi tekonsa rahahistoriallisia seuraamuksia...).

Valtiopäivät kokoontuivat syksyllä 1904 ja esittivät kaikkien säätykokousten väliaikana annettujen laittomien asetusten kumoamista, mm. kesäkuun 9. päivän asetuksen. Vuoden 1905 marraskuun 4. päivän julistuskirjassa, jolla laillinen tila palautettiin, ei kumma kyllä mainita raha-asetusta kumottujen joukossa. Muutamaa kuukautta myöhemmin tehty ehdotus, että myös tämä seikka oli oikaistava, ei tietävästi johtanut mihinkään - mikä ei estänyt suomalaisia pitämästä asetusta olemattomana.

Hengähdystauosta ei taaskaan tullut pitkää, vuonna 1910 määrättiin noudatettavaksi Venäjän valtakunnan lainsäädäntöjärjestystä ja sen piiriin luettiin kuuluvaksi myös rahajärjestelmä. Elokuussa kenraa-

likuvernööri Frans Seyn oli vaatimassa vuoden 1904 raha-asetusta voimaan väittäen mm., ettei se ollut laiton. Virikkeen Seynin asioihin puuttumiselle näytävät antaneen Helsinkiin sijoitetuille laivastoyksiköille rahanvaihdosta muka aiheutuneet hankaluuDET. Asia kuitenkin pitkittyi. Syy oli kenties se, että Pietarissa istui vuosina 1912-13 valtioneuvos N.N. Korevon johdolla komitea, jonka jäsenistön muodosti yli 20 Venäjän eri hallintoaarojen edustajaa ja jonka tehtävänä oli pohtia hallitusvallan lujittamista Suomessa sekä toimenpiteitä puolustuksen vahvistamiseksi sekä Suomen lähentämiseksi Venäjään niin poliittisesti kuin taloudellisesti. Jälkimmäisen ryhmän kysymyksistä muuan tähtäsi Suomen rahalaitoksen uudelleen järjestelyyn ja yhdistämiseen Venäjän rahalaitokseen, toinen kosketteli luuloteltua tarvetta perustaa venäläisiä pankkeja Suomeen.

Vaikka Korevon 22. maaliskuuta 1913 päivätty ohjelma oli tarkoitettu salaiseksi, se pääsi julkisuuteen Suomessa jo toukokuussa ja synnytti lehdistössä keskustelua. Marraskuussa 1914 komitean mietintöä selostettiin lehdistössä vielä huomiota herättävämmin muotoin. Se synnytti Suomessa yleisen suuttumuksen ja johti toden teolla aktiiviseen vastarintaliikkeeseen keskellä sodan loimuja.

Muodollisesti vanhat asetukset Venäjän rahan käypyydestä kumottiin vasta ns. Vaasan senaatin päätöksellä 9. maaliskuuta 1918.

Kultakannan loppu

Sodan syttymiseen Itävalta-Unkarin julistettua sodan Serbialle 28. heinäkuuta 1914 ei Suomessa oltu juurikaan valmistauduttu. Teollisuuden tuotanto, merenkulku ja työllisyys taantuivat välittömästi. Erityisesti tullitulojen vähentyessä valtiontalous joutui vaikeuksiin, mikä oli sille uusi ilmiö sangen pitkään aikaan. Ensimmäisen viikon paniikissa 30.7. - 5.8.1914 säästöpankkien tallettajat kaupungeissa nostivat saatavistaan noin 2% ja liikepankkien tallettajat saman verran, mikä ei oikeastaan ollut kovinkaan paljoa. Syyskuun alkupäivinä 1914 otettiin käyttöön osittainen valuuttasäännöstely, kun Suomen Pankin haarakonttoreita kiellettiin myymästä trattoja tai länsivaluttoja 200 markkaa suurempina erinä ilman johtokunnan suostumusta, Venäjän valuuttaa sai sen sijaan luovuttaa rajoituksetta.

Suureksi ongelmaksi alkoikin kehkeytyä ruplavirus, joka olisi ehkä voitu torjua, jos Suomen Pankilla olisi ollut mahdollista määrätä kurssinsa itse tai edes noudattaa Ruotsin tai Englannin pörssien ruplanotee-

rauksia. Tätä eivät kuitenkaan Venäjän sotilas- eivätkä siviiliviranomaiset suoneet. Sotilaat halusivat halpoja markkoja menoihinsa Suomessa ja siviilipuolella kävi johtavien piirien kunnialle, jos rupla noteerattaisiin halvaksi keisarikunnan "rajamaassa". Vaihtokursseista tuli kaikkea varjostava pulma. Parikurssin (100 RBL = 266,67 FIM) alittavat noteeraukset, jotka aiheuttivat tyytymättömyyttä venäläisissä, johtuivat ruplan arvon laskusta ulkomailla. Suomen Pankki noteerasi ruplan 27.7.1914 ostokurssiin 260 ja 31.7. kurssiin 245. Venäjän ankarasti painostaessa se nostettiin 8.8. arvoon 252 ja 19.8. arvoon 256, missä se pysyi 6.8.1915 asti. Seuraus oli, että ruplan arvot ulkomailla ja Suomessa poikkesivat toisistaan mikä laski markan arvoa ulkomailla, esimerkiksi Tukholmassa oli markan arvo joulukuussa 1914 8,33% alle pariaron. On itsestään selvää, että tällainen asetelma tuotti lujasti agiotappioita Suomen Pankille.

Vuonna 1915 ruplan aleneminen sai sellaiset mitat, ettei Suomen Pankille määrättyjä noteerauksia voitu pitää yllä, vaan touko-joulukuussa 1915 Suomen Pankki laski ruplan kurssinsa 260 markasta 222 markkaan huolimatta kenraalikuvernöörin ja Venäjän finanssiministerin vastalauseista. Ruplan ja markan kurssien suuri ja yhä kasvava heikkeneminen ulkomailla sekä ulkomaan yhteyksien häiriintyminen oikeuttaisi toteamaan, että Suomi de facto luopui kultakannasta I maailmansodan sytyessä. Itse kullan näyttelemän osan pyyhkiminen järjestelmästä kävi kuitenkin eri tavoin eri maissa.

Ruotsissa syntyi ryntäys, joka purkaantui lähes 3 miljoonan kruunun kultanostoiksi ensimmäisen sota-viikon aikana, jolloin valtakunnanpankin valtuusmiehet keskeytyivät - kylläkin laittomasti, koska kullenvaihto taattiin perustuslaissa - 2. elokuuta 1914. Tanskassa välttämätön lainmuutos saatiin aikaan samaisena elokuun 2. päivänä. Norjassa vaihto lopullisesti keskeytettiin 5. elokuuta. Venäjällä kullalla lunastaminen lopetettiin 23. heinäkuuta/5. elokuuta. Kuun lopulla juoruili, että Pietarin kultasepät olivat ruvenneet sulattamaan kultarahoja kiellost huolimatta ja että kullan harkkohinta oli noussut 5 ruplasta 7,36 ruplaan zolotnikilta. Siitä huolimatta, ettei mitään kullenvaihtopaniikkia Suomessa ilmenytäkään, pankkivaltuusmiehet esittivät johtokunnan aloitteesta 7. marraskuuta 1914 seteleiden lunastusvelvollisuuden lopettamista. Tosin todettiin, että vaihto oli ollut vähäistä, että kultaa oli miltei 2 miljoonaa markkaa enemmän kuin heinä-elokuun vaihteessa, että yleisö oli tottunut vanhastaan käyttämään seteleitä eikä kultaa sekä että Suomi sijaitisi etäällä suurista sotanäyttämöistä. Senaatti ei kuitenkaan vä-

rikkään poliittisen kärhämöinnin jälkeen puoltanut ehdotusta ja kun se viimein senaatin hylkäävin lausunnon lähetettiin keisarille, oli tuloksena Salomonin tuomio: byrokraattisen tahkoamisen jälkeen pankkivaltuusmiesten ehdotus hylättiin 11.4.1915, mutta samalla keisari päätti juuri niinkuin pankkivaltuusmiehet olivat halunneet - "Suomen Pankin seteleiden lunastaminen Suomen kultarahalla lakkautetaan sota-aikana vallitsevien asianhaarojen johdosta". Senaatti julkaisi käskykirjeen 15. huhtikuuta 1915. Tosiasiallisesti seteleiden lunastus kullalla oli kuitenkin loppunut jo aiemmin. 31. elokuuta 1915 kiellettiin kaikenmuotoisen kullan vienti.

Lopuksi

Huolimatta venäläisten säännöllisin väliajoin rahajärjestelmäämme vastaan kohdistamista hyökkäyksistä on sanottava ettei Suomi ole koskaan kokenut pitempää yhtäjaksoista rahajärjestelmältään yhte-näistä ja rahanarvoltaan kiinteää aikaa kuin kultakan-nan aika vuosista 1877/78 vuoteen 1914; 36 vuotta, se on pitkä aika myöhemminkin historian valossa. Nähtäväksi jää, kykeneekö ensi vuoden alusta ainoaksi rahaksemme tuleva Euro (johon kylläkin markka sidottiin "kiinteästi ja peruuttamattomasti" jo 1.1.1999) tähän. Teknisesti ns. latinalainen rahaunio-ni, johon vuoden 1878 alussa Suomi liittyi ei ole sittenkään niin erilainen kuin Euroopan rahaunio-ni EMU, paljon on samoja tavoitteita ja toiveita...

Lähteet:

Borg, Erkki	Suomessa käytetyt rahat, Toinen, uusittu painos, Helsinki 1976
Pasanen, Jorma:	Rahakirja, Helsinki 1968
Pipping, Hugo E.:	Paperiruplasta kultamarkkaan Suomen Pankki 1811 - 1877, Helsinki 1961
Pipping, Hugo E.:	Kultakannan turvissa Suomen Pankki 1878 - 1914, Helsinki 1969
Schybergson, Emil:	Suomen Pankki 1811 - 1911, Helsinki 1914
Suomen Numismaattinen Yhdistys:	Keräilijän opas Suomen rahat arviohintoineen, 6. painos 2000

Jorma J. Imppola